

S podobno selektivnostjo pa reagira tudi sociologija na dražljaje, ki se pojavljajo v njenem družbenem okolju.

V luči spoznanj o razsežnostih procesov funkcionalne diferenciacije družbe dobi »odrinjenost« sociologije od »družbene prakse« nekoliko presenetljiv pomen. To dejstvo je mogoče razumeti kot kazalnik njene avtonomnosti in operativne zaprtosti. Zaprtost, kot je bilo že omenjeno, ne pomeni izolacije, pač pa visoko selektiven odnos do relevantnega okolja. Svojevrstna distanca med sociologijo in drugimi družbenimi podsistemi (kamor spada tudi politika) torej ni nikakršna anomalija, ampak izraz sistemskih značilnosti modernih družb. Pač pa je o anomaliji mogoče govoriti tedaj, ko sociologija ni sposobna reflektirati svojega (spremenjenega) položaja in na temelju te refleksije izoblikovati ustrezne samoidentitete. Le sociologija, ki ni zmožna takšne samorefleksije, se lahko zadovolji s predstavami o sebi, ki jih je podedovala od klasikov. Slovo od teh predstav o sebi je lahko za sociologijo boleče, vendar pa je nujno, če sociologija želi produktivno izrabiti svojo »odrinjenost«.

MOJCA DRČAR-MURKO*

Novosti italijanskih parlamentarnih volitev

Tudi če ne bi protagonisti volilne kampanje pred predčasnimi parlamentarnimi volitvami v Italiji (5. in 6. aprila) z dramatičnimi besedami opozarjali, da gre za ključen, usoden, premierni politični dogodek, je iz vsebinskih ozadij političnega soočanja v zadnjih mesecih mogoče izluščiti znamenja izjemnosti; vsaj glede pričakovanj, povezanih z njimi, in okolja, v katerem se volilno telo – razdeljeno med navajenost na tradicionalne volilne recepte in na naraščajočo voljo po izražanju protesta proti političnemu sistemu, vključno z volitvami – prilagaja spremembam.

Tri novosti vnaprej razbijajo ustaljeno podobo politične Italije po drugi svetovni vojni: prvič se voli po razsulu komunističnega sistema v Vzhodni Evropi, ki je v Italiji, deloma stiliziran kot komunistična nevarnost nasploh, deloma pa kot nevarna sistemska alternativa zaradi močne italijanske komunistične partije, rabil kot pglavitni oporni steber premoči krščanskodemokratske stranke in njenih laičnih zaveznic s centra prizorišča.

Volilci so poklicani na volišča prvič potem, ko je predsednik republike v najbolj popularnih javnih medijih začel s simboličnim krampom rušiti drugo za drugo ustanove političnega sistema kot zastarele in potrebne nove družbene pogodbe.

Prvič v povojni zgodovini ločitvena črta med Severom in Jugom, med duhom Srednje Evrope in Levantom, med zavidljivo poduhovljenostjo in učinkovitostjo ter žalostno primitivnostjo in neučinkovitostjo pušča sledove na strankah in sistemu njihove popolne zlitosti z državnimi institucijami. Sistem strankokracije, vladavine strank, izgublja oporišča na severu in se seli na jug, kjer jo drži pokonci trgovanje z uslugami za volilne glasove, kar je ravno eden od vzrokov, da se zdi končana pot italijanske prve republike. V najbolj proizvodnih delih dežele zasedajo njihov

* Mag. Mojca Drčar-Murko, publicistkinja, dopisnica Dela v Rimu.

prostor različna politična gibanja, ki zajemajo iz posode množičnega nezadovoljstva, uperjenega proti klientelizmu in neokretnosti osrednjih državnih ustanov.

Dva pola štirih desetletij italijanske povojne zgodovine – na volitvah v ustavodajno skupščino so dobili krščanski demokrati 217 sedežev in komunisti 104 – še obstajata, vendar je oslabitev enega, samo na pogled protislovno, pripeljala tudi do zmanjšanja vpliva drugega. Krščanski demokrati za oslabiljivo položaja obeh naslednic komunistične partije (demokratske stranke levice in stranke komunistične obnove) izgublajo temelje podpore iz časov izjemnih razmer po letu 1946. Mogoče je reči, da je »prenehanje nevarnosti« sprostilo možnosti odločanja tako za volilce kot za koalicijske stranke večine s sredine političnega prizorišča, ki so bile pogosto kritične do največje stranke, ki je veljala za garanta kontinuitete in zagotavljala, da ne bi moglo priti do sprememb političnega sistema.

Dokazov o premosorazmernosti, ne obratni sorazmernosti moči med krščanskimi demokrati in komunisti, je najti precej v minuli zgodovini: še nedavno je bilo mogoče odčitati resnost pritiska komunistov na volilnih izidih krščanskih demokratov. Na primer leta 1975, ko so slednji zaostali na regionalnih volitvah in so se potegnili naprej komunisti, kar je v nacionalnem merilu razširilo tezo o »komunističnem prehitevanju«, so volilci na parlamentarnih volitvah leta 1976 takoj obrnili smer; krščanski demokrati so dobili 38,7 odstotkov glasov in tri leta pozneje blizu tega, 38,3 odstotka. Nasproten dokaz je mogoče poiskati potem, ko je bilo konec alarma; ker je leta 1979 KP Italije padla s 34,4 odstotka na 32,9, neuspehe pa je doživela tudi na lokalnih volitvah, je na naslednjih parlamentarnih leta 1983 demokrščanska stranka osvojila samo še 32,9 odstotkov, kar je bil njen zgodovinski minimum.

Volilno telo je reagiralo z zadržkom, z zamudo, toda nekako vedno pazilo, da se razmerje ni bistveno spremenilo. Kot da bi bilo mogoče v milijonskih množicah volilcev nastaviti samodejni mehanizem, ki je proti »nevarnosti« sicer vzel protistrup, vendar pa pazil, da je zmanjšal dozo, ko se je nevarnost zmanjšala. Ko se je začelo obdobje stalnega gibanja krivulje priljubljenosti KP Italije navzdol (26,6 odstotkov glasov na političnih volitvah 1987 in 24 odstotkov na regionalnih 1990), se tudi krščanski demokrati niso več nikoli povzpeli v bližino nekdanjih rezultatov.

Med dvema poloma so iskali ravnotežje socialisti, ki so med letom 1976 (9,6 odstotkov glasov) in 1990 (15,3 odstotkov) jezdili na »dolgem valu« vzpona (po prisposobi karizmatičnega voditelja Bettina Craxija). Ozračje pred letošnjimi volitvami ni tako, da bi lahko računali z nadaljnjim vzponom; vprašanje je, ali bodo lahko ohranili doseženo. To velja celo kljub dejstvu, da je komunistična partija spremenila ime in se kot posledica vsebinskega in nominalnega zasuka razcepila na dve skupini, ki računata na zaledje komunističnih privržencev. Toda če analitiki še dopuščajo možnost, da se del volilcev iz komunističnega kroga obrne k socializmom, odločno zavračajo hipotezo, da bi zaradi razcepa in oslabilte vpliva en sam volivni glas dobili zgodovinski nasprotniki, krščanski demokrati.

K novostim sodi glas s Kvirinala, predsednik republike Francesco Cossiga, ki je v zadnjem letu s kritiko na račun »preživelih, zastarelih institucij« prizadel celotni politični sistem, zlasti pa svojevrstno ravnotežje moči med dvema strankama, ki ga je predsednik štel za pglavilni vzrok dejstva, da v Italiji ne poznajo sistema menjave oblasti med vlado in opozicijo in torej po slehernih volitvah vse ostaja pri starem, s starimi obrazci in večnimi obrazi. Kot pomenljiv je zato treba vzeti Cossigov intervju pariškemu Mondu 13. decembra lani, ko je dejal, da se mu ne zdi »nezgodovinsko«, da v Italiji ne bi bili na oblasti krščanski demokrati; v paru in posebej je obračunal tudi s komunisti.

Tretji novi dejavnik, ki je deloma skupni izid drugih sprememb v letošnjem volilnem letu in deloma njihov povzročitelj, je gibanje lig v dolini Pada, torej zvez s prvinami lokalizma in severnjaštva, pa tudi odpora proti močni, finančno pogoltni in unitarni, centralistično urejeni državi. »Država« oziroma njen sistem ustanov, država kot usmerjevalka in razdeljevalka družbenega bogastva, je v žarišču kritike Lombardske lige. Čeprav so podobna, zlasti protidavčna gibanja navzoča tudi v drugih državah, imajo lige v Italiji posebne vzroke obstoja. Javni sektor je po obsegu bistveno večji kot v kateri koli drugi zahodni državi; država, torej vlada, ima v rokah mogočne krmilne mehanizme, s katerimi lahko poseže na trg, od določitve cen mleka do cen sveže zelenjave. Nesporno dejstvo je, da je javni sektor manj učinkovit od zasebnega; tako ni zato, ker tam trg ne bi deloval, ampak zato ker je zanj značilen specifični politični patronažni sistem. Ta najbolje deluje v sredozemskem delu Italije, s čimer ima sistem političnega klientelizma prevladujoči pečat južnjaštva. Letošnje politične volitve so tako v določenem delu tudi spopad med tržno, evropsko naravnanim Severom in Jugom, naslonjenim na pomoč države kot velikega delodajalca in razdeljevalca narodnega bogastva. Poleg tega da ima krščansko-demokratska stranka težave z obdržanjem dolgoletnega gesla – naši problemi so problemi vse družbe – jo letos teži tudi možnost, da bi postala predvsem stranka italijanskega juga, kar bi ji odvzelo pomembne simbolične dele statusa zastopnice vse države. V pomanjkanju zgodovinskega nasprotnika se stranka, deloma kot proizvod italijanskega labilnega ravnotežja po vojni, deloma kot proizvod evropske hladne vojne, spoprijema s slabimi stranmi sistema, ki je kljub hitremu menjavanju vlad veljal za enega najbolj stabilnih na Zahodu.

»Italijani kažejo veliko stopnjo občutljivosti za razmerja moči in oblasti, nezaupanje do ideologij, močno privrženost do neposrednega okolja, bolj kot do vse dežele, nagnjenost do izmenjave mnenj in dialoga... Italija meni, da lahko s talentom premaga zgodovino, zahvaljujoč sposobnosti predvideti dogajanja.« Ta definicija iz ene od tujih študij o italijanskem podjetništvu, ki je obdelala tudi njegovo naravno zaledje, ljudi in sisteme vrednot, po katerih se ravnajo, precej natančno opisuje ozračje volilnega leta; v njem naj bi se po načrtih predsednika republike po volji suverena ljudstva iztekel čas prve italijanske republike.

Ustava in načini volitev so v tem okviru ključne besede. Ni politične skupine, ki se ne bi strinjala, da je ustavno besedilo, zvezano z določeno epoho povojne zgodovine, postalo sporno; soglasja je malo, ko gre za to, kako jo spremeniti. Nekatera sporna vprašanja iz časa nastajanja prve ustave italijanske republike se po štirinštiridesetih letih vračajo skoraj nespremenjena v sodobno politično razpravo.

Formalno je besedilo nastalo v osmih mesecih med 25. junijem 1946 in 27. decembrom 1947 (začelo veljati 1. januarja 1948), vendar je v resnici nastajalo precej dlje, od kapitulacije leta 1943 in nemške okupacije severa ter ameriške zasedbe juga, ko se je dežela razdelila v dve zemljepisni in politični polovici. S tem uvodnim obdobjem je bilo pisanje italijanske ustave prirejeno notranjim političnim bojem med silami kontinuitete (tudi monarhične), le brez Mussolinija, in Italije odpora. Boj, v katerem so se odločilne politične sile želele izogniti pravemu spopadu.

Vlade, ki jih je v obdobju nastajanja ustave vodila krščansko-demokratska stranka, so vključevale komuniste in navsezadnje se je tudi besedilo zdelo nadaljevanje temeljnega političnega kompromisa. Po mnenju enega od sodobnikov je ustavni tekst »levici nadomestil revolucijo, ki je ni bilo, desnica pa je pristala na besedilo, ki je revolucijo obetalo«. S takim zgodovinskim kompromisom se je

začela zgodovina prve italijanske republike, ki je temu priredila praktična orodja političnega sistema.

Ena od ustavnih dilem leta 1946 je bila enaka sedanji, izbor med proporcionalnim in večinskim volilnim načelom. Prvi je dajal vsem političnim odtenukom priložnost predstavitve v parlamentu, drugi je podlaga sistema menjave vlade in opozicije, izloča zahteve jasne opredelitve zavezništev že pred volitvami in postavlja v ospredje osebnosti. Dve največji stranki, demokrščanska in komunistična, bi bili tedaj načelno za večinsko načelo, če se ne bi bili bali, da bo na prvih volitvah zmagal nasprotni blok. Tako sta se raje odločili za proporcionalno načelo, ki je zagotavljalo zanesljivost predstavnštva vseh facet političnega življenja za ceno trdnosti vlad in njihovega manevrskega prostora.

* * *

Vprašanje zdaj ni postavljeno bistveno drugače; spet sta dve največji formaciji naklonjeni različicam večinskega volilnega načela, manjše stranke, med njimi tudi socialisti, so za ohranitev proporcionalnega (nasprotovali so tudi načelu o možnosti glasovanja za enega samega kandidata v enem volilnem okolišu, namesto za več, kot je bilo urejeno prej in kar je bilo z veliko večino zavrnjeno na referendumu junija 1991).

Druga pomembna točka so neposredne volitve, na eni strani županov in na drugi predsednika republike. Sedanji predsednik je svojo kritiko sistema (blokiranost parlamenta, nespremenljivost vladnih koalicij, majhne pristojnosti izvršne oblasti) naslonil na tezo o suverenosti ljudstva. Po njem je parlament suveren samo do določene točke in črpa svojo legitimiteto iz suverenosti ljudstva. Če pride do kolizije med tema dvema suverenostima – po predsednikovem mnenju se je to zgodilo, ko parlament ni mogel več delovati – mora druga suverenost narediti prostor prvi. V konkretnem primeru je predsednik parlament predčasno razpustil ravno zato, da bi se lahko izkazala izvirna suverenost v razmerju do drugotne. S tem je seveda načel vprašanje osrednosti parlamenta, ki jo obe največji politični stranki štejeta za bistvo ustave iz 1948, predsednik republike pa vidi v njem le »orodje za zavarovanje privilegijev nomenklature«. Blizu tega mnenja so številna ugledna imena, ki ugotavljajo, da je strankokracija povsem obvladala parlamentarce in s tem spremenila naravo parlamenta. (»Z izsušitvijo parlamenta bi pomrli aligatorji, ki ga izsiljujejo«, je napisal eden od publicistov).

Nadaljevanje te misli je, da bi bila rešitev prav v predsedniški republiki, torej neposrednih volitvah šefa države in njegovih bistveno večjih pristojnostih, s tem pa zmanjšanju vloge parlamenta. Soglasja o tem pa ni niti med kritiki neučinkovitosti parlamenta: močno so za idejo socialisti, ki tukaj zagovarjajo »prozornost«, proti kateri so, ko gre za volitve županov mest, nasprotujejo pa ji veliki deli krščanskih demokratov in levice, ki se bojijo uvajanja elementov peronizma (predsedniškega neopopulizma); proti njej so celo lige, ki namesto neposrednih volitev predsednika republike predlagajo neposredne volitve predsednika vlade.

Če temu dodamo še vprašanje vloge in pomena referendumov v sprejemanju političnih odločitev (v sedanjem sistemu nimajo zakonodajne moči, le razveljavljajo lahko določene dele zakonov), se pojavijo v tej fazi italijanskega snovanja »druge republike«, nam tako znana vprašanja neposredne in posredne demokracije. Ideja neimperativnega mandata, torej poslančeva neodvisnost od volilcev, ki so svojo suverenost ljudstva izkoristili s tem, da so izvolili parlamentarce, načelno ni sporna – vsem je jasno, da je imperativni mandat kot oblika neposredne demo-

kracije vodil v totalitarnost – toda v predvolilnem obdobju se zatekajo k določenim različicam neposredne zveze z volilci, da bi strli drugo skrajnost, popolno odvisnost parlamentarcev od tajništev strank. Najmočnejši primer: vodja enega krila tako imenovanega referendumskega gibanja (nastalega okoli poldruega milijona podpisov za deset novih predlogov referendumov), ki ni želel zapustiti svoje matične krščanskodemokratske stranke, je predlagal sklenitev volilnega pakta »ljudi na dobrem glasu«, ki se s podpisom dokumenta zavežejo delovati za bistvene reforme volilnega (ustavnega) sistema, ko bodo izvoljeni v nov parlament. Volilcem obljubijo, da se bodo dogovora držali tudi, če bi zaradi tega prišli v konflikt s politikami svojih strank. Gre za svojstven imperativni mandat, vendar omejen s časom in vsebino do tedaj, ko bo parlament o tem odločal, ali – če ne bi bil sposoben odločitve – ko naj bi bili razpisani referendumi o tej snovi.

Med spornimi točkami tedaj in zdaj je tudi popolni dvodomni sistem, torej praktično identične pristojnosti poslanske zbornice in senata v zakonodajnem postopku, kar vodi do podvajanja dela, počasnosti in blokad. Zgodovinsko je taka ureditev slonela prav na zdaj spornem razmisleku o parlamentu kot središču ravnotežja v družbi, tako do predsednika vlade kot do predsednika republike. Mnogo predlogov je zdaj za ukinitve senata ali vsaj za temeljito razdelitev dela med obema domoma.

Volja po spremembah je velika, beležijo jo tudi javnomnenjske ankete, vendar tistemu polu, ki govori »proti« (strankam, parlamentu, standardnim koalicijam), ni prirejenih pol ustvarjalnih novih predlogov. V tem je eden od adutov strankokracije in nanj tudi veliko dajo: računajo, da se bodo volilci, če namesto nezadovoljivega starega ne bo nič oprejemljivo boljšega, odločili spet za staro. Konservativne rešitve bi torej nastale iz nuje tudi med delom volilcev, ki se zdaj prištevajo med protestnike.

V središču vseh vprašanj o koncu prve italijanske republike so nedvomno ravno stranke, za katere teoretično ni več sporno, da so si pridobile preveč moči v političnem sistemu. Kriza sistema je kriza sistema političnih strank, torej tudi njihovih vedno večjih težav pri pridobivanju konsenza in zagotavljanju učinkovitosti vladanja.

Gre za klasična vprašanja predstavniške demokracije. Kako je mogoče pridobiti konsenz v pluralistični družbi? Kako se posamezni interesi določenih delov družbe prelijejo v programe, ki so splošneje opredeljeni? Kako je mogoče zagotoviti dinamično prilagajanje ustanov, ko se zdi, da imajo vse v rokah mogočne birokracije? Kako se zahteva po učinkovitem vladanju prekriva s težnjo po demokratičnem soupravljanju državljanov? Protislovno se zdi, da do krize strank prihaja ravno v času, ko z medsebojnimi dogovori obvladujejo praktično vso javno sfero in bi torej morale biti na višku moči.

Protislovno in logično hkrati je, da je ravno presežek moči strank v okviru pojma strankokracije pripeljal do nekakšne samoobrambne akcije civilne družbe, ki pa je razpršena in zaradi neuskkljenosti tudi negotova kot središče prihodnje »nove opozicije« (namesto klasične levice). Civilna družba je očitno naklonjena strategiji referendumov, ki poskuša v zadevah ustavne reforme preskočiti parlament, nadalje se oblikuje okoli sektorskih in delnih programov (stranka upokojencev, gospodinj, antiprohibicionistov), okoli ene same zadeve (»single issue«) ali pa podpira gibanje lig, vključno s federalizmom. Protest je mogoče odčitati tudi v naraščajočem odstotku volilne vzdržnosti.

Vzroki zasuka so znani. »Zgodovinske stranke« so v štirih desetletjih opravile ključno vlogo v vzpostavljanju predstavniške demokracije, toda hkrati so tako

odločno kolonizirale obsežne dele civilne družbe, od bank do zdravstvenega sistema, od televizije do podjetij z javno udeležbo, da so izgubile sposobnost reagiranja na potrebe družbe. Ko so stranke zasedle in si po ključu razdelile med seboj skoraj vse, razen zasebnega gospodarstva, konsenz družbe pa iskale zvečine v trgovanju po formuli volilni glas-usluga, je sistem odpovedal. V vsakdanjem življenju se je sistem povezal s starimi navadami mediteranskega okolja (korupcijo) in vpletenostjo mafije v življenje okolja in rezultat je občutek vedno večjega kroga ljudi, da bi bilo zadeve treba preprosto razbiti; če ne drugače pa z idealnim krampom, ki ga že vse leto vihiti predsednik italijanske republike.

Poleg občutkov negotovosti, dolgoročno izpričane težnje po stabilnosti (konservativni element) in želje po spremembah (»revolucionarni«) postaja odločilnega pomena podmena, da so vlade – kot vrh piramide strankokracije – vedno manj sposobne potegniti velike, neprijetne poteze, ker so vedno manj sposobne pridobiti splošni konsenz družbe. Tako se vedno bolj obotavljajo z nujnimi potezami dolgoročnega pomena (prilagoditev evropskim standardom na področju javne porabe je ena od njih), s tem pa na novo izgubljajo soglasje in postavljajo pod vprašaj učinkovitost vodenja.

Geslo – moralo v politiko! – je razumljivo in volilno ga želijo izkoristiti zlasti skupine, ki se borijo proti »sistemu vladavine strank« in proti »podkupljivemu političnemu razredu«. Jeza, ki povezuje potencialne privržence lig in razpršeno nezadovoljstvo v civilni družbi, sta dve nevarnosti za tradicionalni politični sistem. Nista ista zadeva, toda nenehno se mešata in prelivata, zato ju je težko držati narazen. Utegne se sicer zgoditi, o tem govorijo javnomnenjske raziskave, da se bodo na koncu protestni potenciali zaradi pomanjkanja resnih alternativnih nasprotnih koalicij porazgubili, toda tudi v tem primeru stvari ne bodo ostale nespremenjene. Tudi klasične stranke znova iščejo konsenz, obljubljajo prenovu in nov začetek, govorijo o morali, žrtvovanju, odrekanju. V tem pogledu je torej res, da se s pomladanskimi političnimi volitvami v Italiji končuje epoha poveljne zgodovine.

Rim, 20. februarja 1992

JANEZ STANIČ

Dediščina sovjetskega imperija

V zvezi z nekdanjo Sovjetsko zvezo je za zdaj jasno predvsem dvoje: prvič, nekdanje enotne (in povrh še socialistične) države ni več; in drugič, bivša država je bila po strukturi in funkcioniranju imperij. Ugotovitvi lahko na prvi pogled zvenita banalno, toda če človek nekoliko pobliže spremlja politične in miselne tokove na prostoru nekdanje Sovjetske zveze, se mu zelo jasno pokaže, da sta ti dve ugotovitvi politično in psihološko žarišče večine dogajanja.

Prvo dejstvo – konec enotne države – je potegnilo globoko ločnico med tistimi, ki ga niso sposobni dojeti in sprejeti (najpomembnejši med njimi so znaten del armade ter politiki, del aparata in intelektualci, ki jih še vedno najbolj nazorno